

sstuw die

Několik pohledů na tematizaci dítěte a výchovy v literatuře pozdního humanismu

Jana Kolářová

KLÍČOVÁ SLOVA:

Humanismus, morality, dítě, výchova.

KEY WORDS:

Humanism, morality treatises, child, upbringing.

ABSTRACT:

Several Observations on the Themes of the Child and Upbringing in Literature of Late Humanism

The study focuses on an analysis of several moralising treatises from the period of late Humanism, involving the themes of the child and upbringing. They are *Theatrum Mundi Minoris* by Nathanael Vodňanský of Uračov (1605), *Třinácte tabulí věku lidského* (The Thirteen Tables of the Ages of Man) by Bartholomew Paprocký of Hloholy (1601), *Věk člověka* (The Ages of Man) by Thobias Mouřenín of Litomyšl (c. 1604) and *Dětinský řápek* (A Baby Bottle) by Simon Lomnický of Budeč (1609). The study examines the ways in which the themes of childhood and upbringing are treated in the above mentioned works.

Zájem o aspekty každodenního života našich předků je již relativně dlouho předmětem intenzivního zájmu badatelů. Historie, kulturní historie či historická antropologie zkoumají každodennost a „dějiny mentalit“, přičemž se do centra jejich pozornosti dostávají témata dříve opomíjená nebo zpracovávaná pouze

okrajově. Jedním z takových témat je dítě a dětství.¹ Vedle historických pramenů, jež jsou k dispozici pro analýzy odborníků výše uvedených humanitních věd, máme ze starších dob dochovány rovněž literární texty, v nichž se s motivem dítěte můžeme v různých podobách setkat.

Na počátku této studie stála otázka, jak se téma dítěte reflektuje v dílech české předbělohorské literatury. Bezprostřední inspirací pro její vznik se pak stala přednáška Miloše Sládka *Děti a rodiče v pobělohorských kázáních*, jež byla proslavena v rámci cyklu přednášek Literárněvědné společnosti na katedře bohemistiky FF UP v Olomouci v dubnu 2011.

Studie si ovšem nemůže dělat nárok na úplnost už z důvodu, že jsme prozatím dobu vzniku zkoumaných textů poměrně úzce časově vymezili, jak uvedeme dále. Chceme spíše upozornit na možnost tohoto pohledu na raněnovověké literární texty a nabídnout o nich několik postřehů, které, jak jsme zjistili, mohou být pro literárního historika obohacením a přinášejí nové aspekty v poznání dobové literatury. Pokud jde o zmíněné časové vymezení, pak předmětem našeho zájmu bude několik textů z doby pozdního humanismu (označovaného některými badateli rovněž jako renesanční manýrismus), který lze vymezit zhruba lety 1580–1620.

V době, kdy dítě v rodině bylo definováno především vztahem rodičů k němu jako předmětu jejich výchovného působení, je pochopitelné, že se objevuje v prvé řadě jako objekt v příručkách o výchově či spisech majících podobu nejrůznějších „rad“ a „naučení“.² Ty mají poměrně dlouhou tradici a v předbělohorské literatuře jich postupně přibývalo, jistě i v souvislosti s všeobecným nárůstem

1) Na prvním místě je nutno uvést práci, jež je v této oblasti považována za průkopnickou a jež vzbudila značný (samozřejmě i kritický) ohlas: ARIÈS, P. *Centuries of Childhood. A Social History of Family Life*. Random House, New York 1962 (pod původním názvem *L'Enfant et la vie familiale sous l'Ancien Régime* vyšlo v roce 1960). Z mnoha dalších prací zmiňme např.: ARNOLD, K. „Kind und Gesellschaft in Mittelalter und Renaissance“, in *Beiträge und Texte zur Geschichte der Kindheit*. Paderborn 1980; CALVERT, K. *Children in the House: The Material Culture of Early Childhood, 1600–1900*. Northeastern University Press, Boston 1992; CUNNINGHAM, H. *Children and Childhood in Western Society since 1500*. Longman, London 1995; van DÜLMEN, R. *Kultura a každodenní život v raném novověku. I. Dům a jeho lidé*. Argo, Praha 1999; IMMEL, A. – WITMORE, M. (eds.): *Childhood and Children's Books in Early Modern Europe, 1550–1800*. Routledge, New York 2006.

V českém prostředí je toto téma traktováno zatím podstatně méně, alespoň pokud jde o raný novověk; z novějších dějin nelze opomenout práci M. LENDEROVÉ a K. RÝDLA *Radostné dětství? Dítě v Čechách devatenáctého století* (2006), v níž je mj. shrnut dosavadní stav bádání o dané problematice, nebo studii V. BŮŽKA „Muž, žena a děti v aristokratické rodině na prahu novověku“, in Lenderová, M. (ed.): *Eva nejen v ráji. Žena v Čechách od středověku do 19. století*. Karolinum, Praha 2002. Viz dále např.: HORSKÁ, P. – KUČERA, M. – MAUR, E. – STLOUKAL, P. *Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy*. Panorama, Praha 1990; NODL, M. „Dětství v předmoderní době“, *Souvislosti* 4, 1996, s. 7–20; KOLDINSKÁ, M.: *Každodennost renesančního aristokrata*. Paseka, Praha – Litomyšl 2001; BŮŽEK, V. – HRDLÍČKA, J. – KRÁL, P. – VYBÍRAL, Z. *Věk urozených. Šlechta v českých zemích na prahu novověku*. Paseka, Praha – Litomyšl 2002; JIRÁNEK, T. – KUBEŠ, J. (eds.): „Dítě a dětství napříč staletími“, *Scientific papers of the University of Pardubice*, Series C, supplement 5 (2003).

2) VOREL, P. „Dítě na aristokratickém dvoře na počátku raného novověku podle představ Viléma z Pernštejna. („Naučení

počtu moralizujících spisů. Většina těchto děl vznikla v aristokratickém prostředí a měla sloužit nejčastěji výchově mladých šlechticů. Z období jen o něco staršího, než je námi zkoumané, můžeme jmenovat např. dílo Jana Hasištejnského z Lobkovic *Zpráva a naučení synu Jaroslavovi o tom, co činiti a čeho nechati* (1504), Albrechta Rendla z Oušavy *Naučení [...] synům dané* (1520) nebo anonymní spis *Naučení rodičům* (poč. 16. stol.), jenž vznikl na dvoře Viléma z Pernštejna. Rady jsou v tomto případě vloženy do úst právě narozenému dítěti, patrně Vilémovu vnukovi Ludvíkovi.³

Texty pozdně humanistické epochy, které se pokoušejí o zachycení místa člověka ve světě prostřednictvím alegorického rámce, usilují obvykle o celistvý pohled na lidskou existenci. Nedílnou součástí morality tohoto typu je řada narativů ve funkci exempel, které dynamizují a podtrhují didaktický výklad a činí jej pro čtenáře poutavějším. Nejprve si všimněme děl, jež člení lidský život do několika fází nebo období, přičemž nemůže zůstat opomenuta ani doba dětství. Záleží pak na autorovi, jak velkou pozornost dětskému věku věnuje. Z autorů, jejichž texty se nabízejí k prozkoumání, jmenujme např. Nathanaela Vodňanského z Uračova, jenž je autorem jediného spisu s názvem *Theatrum mundi minoris* (1605).⁴ Vodňanský zobrazuje svět jako „divadlo miserii“, v němž je člověk již od samého počátku v matčině lůně vnímán naprosto negativně. Je zajímavé, že autor, jemuž je vedle hluboce pesimistického pohledu na lidskou existenci vlastní také záliba v detailních popisech, počíná svůj výklad již líčením plodu jako „bídneho vězně“ v temné jeskyni, který způsobuje své matce jen utrpení. Při porodu pak matku velmi často zabíjí.⁵ Zde Vodňanský prokazuje anatomické vědomosti, když vypočítává příčiny, proč matka nebo dítě při porodu umírá (např. tzv. porod koncem pánevním nebo jiné nevhodné polohy plodu). Připomíná, že děti se rovněž mohou rodit nejrůznějšími způsoby postižené či deformované, nechybí zde ani v tomto kontextu téměř nezbytná zmínka o novorozeňatech, jež přišla na svět jako napůl člověk a napůl zvíře, což bylo zpravidla vykládáno jako důsledek „sodomského“ (tedy zoofilního) počátku.

rodičům' a jeho obsahová interpretace)", *Scientific Papers of the University of Pardubice. Faculty of Humanities. Series C, supplement 5* (2002).

3) Tamtéž, s. 14–18.

4) BOČKOVÁ, H. – MATL, J. (eds.): *Nathanael Vodňanský z Uračova. Theatrum mundi minoris*. Atlantis, Brno 2001. Tento spis je parafrází předlohy francouzského humanisty Pierre Boaistuaua řečeného Launay, jenž v originále připojil ke spisu ještě druhou část nazvanou *Tractatus de excellentia et dignitate hominis*, kde popsal také řadu kladných vlastností člověka. Tuto část však Vodňanský do své adaptace díla nezahrnul a ponechal mu tak zcela pesimistické vyznění.

5) V souvislosti s problematikou těhotenství a porodu v literární reflexi bude nepochybně přínosná připravovaná edice J. Ratajové a L. Storchové, jež má zpřístupnit pět raněnovověkých spisů tematizujících těhotenství a ženské tělo.

Jako obvyklé vysvětlení, proč dítě po narození pláče, bývá v moralizující literatuře běžně uváděna skutečnost, že si je vědomo trápení a hříchů, které ho na světě čekají. Nathanaél Vodňanský ve svém spisu uvádí nesčetné paralely s živočišnou říší, aby dokázal, že člověk je ve srovnání se zvířaty zcela neschopný a nevybavený pro samostatný život. Již od narození se na rozdíl od většiny živočichů nedokáže o sebe ani v nejmenším postarat a bez rodičovské péče by zahynul. Citujme krátkou ukázkou, jež poslouží i jako ilustrace autorova stylu: „Ale pošetřme na člověka, ten přicházejí na svět nic jiného není než nějaká špatná příšera a smradlavá nečistota, kterýž by se od jiných životčíchův dopustil sežrati, kdyby jinými prostředky opatrován nebyl, k tomu dřívěji by hladem umřel, nežli by prsy mateřské nalezl. [...] Pakli se zanechá v svém hnízdičku a plénkách, shledáš, že spíše v své vlastní nečistotě shnije a dokonce zahyne, nežli sobě spomůže, k tomu tak jest nedostatečný a mdlý, že s svého vlastního hnízda nečistoty vykliditi nemůže, což nejchatrnější ptáčekové i jiní životčíchové výborně znají.“⁶

Pouze jediný odstavec se vymyká ze stálého autorova nářku nad bídou dětského věku, a to zmínka o tom, jak podivuhodné jsou hry dětí, při nichž dokážou zvířata i předměty ze svého okolí zapojit do světa fantazie. Tato krátká pasáž je však jakousi výjimkou, téměř opominutím, nečekaným záchvěvem pozitivního pohledu na bezútěšnost člověka. Vzápětí znovu následuje lítostivý postesk nad tím, co vše děti čeká v budoucnu. Vodňanský připomíná, že nejen filozofové, ale též proroci Izaiáš a Jeremiáš litovali, že nezemřeli v matčině lůně, a trpitel Job želel dne svého narození. Skrze skeptickou optiku starozákonního Kazatele se v těchto pasážích autor dostává od úvah nad dítětem až takřka k existenciálním otázkám po smyslu lidského života. Vzdaluje se tak apriornímu moralizování a didaktickému tónu, text se žánrově modifikuje v meditaci. Po úvahách o raném dětství se Vodňanský věnuje stručně i tématu výchovy, kde formuluje již opět moralizující traktát. Autorita rodičů, pěstounů a učitelů má být podporována tresty, nechybí povzdech nad soudobými mravy mládeže. Tyto pasáže se vracejí k výše zmíněné tradici rad a naučení.

Spis podobného charakteru patří také mezi díla Bartoloměje Paprockého z Hlohoh; má název *Třinácte tabulí věku lidského* (1601).⁷ Koncepte díla je založena na sledu „tabulí“ (kapitol) odpovídajících částem lidského života, počíná se nemluvnětem a končí člověkem devadesátiletým. Takto má autor možnost vyjádřit se ke všem životním fázím člověka včetně doby dětství a raného mlá-

6) BOČKOVÁ, H. – MATL, J. (eds.): *Nathanaél Vodňanský z Uračova. Theatrum mundi minoris*. Atlantis, Brno 2001, s. 85.

7) PAPROCKÝ z Hlohoh, B. *Třinácte tabulí věku lidského krátce sepsaných... etc.* Vytiskáno v Starém Městě pražském u dědice Jana Schumana, 1601.

dí.⁸ První tabule je věnována nemluvnatům a setkáme se v ní se známým motivem novorozeneckého pláče, jímž podle Paprockého dítě oplakává hřích Adama a Evy, který si přináší na tento svět. Pláčem se však andělé i sám Bůh rádi nechají obměkčit. Převážnou většinu této kapitoly pak tvoří spíše moralizující úvahy o významu pokání a účinné lítosti nežli o dětském světě. V druhé, třetí a čtvrté tabuli se autor zaměřuje na tradiční ponaučení o výchově; hovoří nejprve o sedmiletém chlapci a dále o mládeži obecně. Ve shodě např. s Šimonem Lomnickým z Budče poukazuje na to, že zvyky zakořeněné v mládí se později těžko odvykají, ale jako jeden z mála autorů přiznává ranému věku i nárok na zábavu, kratochvíli, a přímo v záhlaví čtvrté kapitoly píše: „Chtíc, aby mladost neměla radosti, rok bez podletí žádáš viděti“.⁹ Zásadní kritický osten je pak v páté tabuli namířen proti *mater malorum omnium, cuius blanditiis corrumpuntur quae natura bona sunt*, tedy proti Venuši jako bohyni smyslné lásky. V textech věnovaných výchově dospívající mládeže je nebezpečí smilstva vždy věnována velká pozornost s poukazem na významný podíl rodičovské výchovy, zvláště rodičovského příkladu. Zejména dcery je nutno pečlivě strážiti před svody druhého pohlaví, bohužel právě zde často matky selhávají z toho důvodu, že samy cudnost a zdrženlivost postrádají. Paprocký jako jediný z námi zkoumaných moralistů vidí vedle smilstva ještě další pokušení mladého muže, a sice touhu po lovu (*cupiditas venandi*). Tato v zásadě chvalitebná zábava sice cvičí mladíka ve statečnosti, ale často se zvrhává až v posedlost, která může vést do záhuby, jak dokládá několik exemplů.

„Duchovní hra“ Tobiáše Mouřenína z Litomyšle *Věk člověka* (asi 1604) představuje zástupce lidského věku po desetiletích. Dalšími postavami jsou Svět v podobě krásné paní, jež nabízí člověku své svody, a Ďábel, který přidává svá pokušení. Poustevník ztělesňuje moudrost, udílí rady a odrazuje od hříšného konání. Pro naši problematiku je zajímavý zejména první zástupce lidského věku, desetileté dítě, jež je prosto jakékoli nevinosti, mluví velmi vzpurně a poustevníkovu nabádání se vysmívá. Chlubí se tím, že umí oklamat rodiče a namluvit jim, co se mu zlíbí, a přiznává se i k mnoha dalším nepravostem:

„Nikdá mne v kostele není viděti:
neumím Otče náš ni Věřím v Boha,

8) Milan Kopecký poukazuje na to, že tento způsob členění lidského života není vynálezem pozdního humanismu, nýbrž jde o systém známý již v antice, kde mohl mít i podobu sedmiletých etap či tří období – mládí, dospělost, stáří. Viz KOPECKÝ, M. (ed.): *Tobiáš Mouřenín z Litomyšle. Veršovaná tvorba*. Academia, Praha 1995, s. 16.

9) PAPROCKÝ z Hlohol, B. *Třinácte tabulí věku lidského krátce sepsaných... etc.* Vytiskeno v Starém Městě pražském u dědice Jana Schumana, 1601, nepag.

vyhejbám se modlení, jen jak moha.
 Děti chudých lidí v nenávisti mám,
 na staré nedbám a jim se posmívám;
 v kartech a kostkách cvičím se velmi rád,
 jsou mi milejší než kníhy napořád.¹⁰

Poustevník připomíná dítěti biblické příklady poslušnosti, ale chlapec reaguje s ještě větší vzpurností až zatvrzelostí, takže poustevník obrací svou pozornost k rodičům, které obviňuje z toho, že děti netrestají. Tobiáš Mouřenín vidí dopady špatné výchovy snad nejfatálněji ze všech zkoumaných autorů. Ústy poustevníka vyslovuje přesvědčení, že veškeré pohromy tehdejšího věku jsou Božím trestem za lidské hříchy a za to, že „dítěk necháme růsti po jejich volí“.¹¹ Argumentuje opět příklady ze Starého zákona a soudí, že kdyby dnes měly být dle Mojžíšova příkazu svévolné děti kamenovány, nejspíše by se na zemi nedostávalo kamení. Pro takové ratolesti je pak lépe, když si je Bůh co nejdříve vezme k sobě. Lépe nevyznívá ani následující promluva dvacetiletého mládence, který vstupuje do děje hry jako druhý představitel lidského věku. Jeho lehkomyšlný přístup k životu, rozmařilost, bezbožnost a pýcha opět působí jako odstrašující příklad pro čtenáře (příp. diváky). Ani v tomto případě se poustevníkovi s jeho radami a odkazy na biblické příběhy nedostane sluchu:

„Ó starče, sám hluchý, mluvíš hluchému,
 zdaliž já věřím co Pavlu svatému,
 který již před mnoha sty léty umřel,
 dávno shnil, žádný ho více neuzřel.“¹²

Výrazně skeptický přístup k člověku, jaký shledáváme v Mouřenínově hře, připomíná Nathanaéla Vodňanského z Uračova. Odráží se v něm celkový pesimistický, až apokalyptický pohled na lidskou společnost, veskrze zkaženou, která již dobře míněné rady moralistů stejně neposlouchá. Pro dobu humanistického manýrismu byl tento životní pocit typický a setkáme se s ním u řady dalších autorů soudobých moralit.

V kontextu předbělohorských moralit zaujímá z hlediska naší problematiky významné místo spis Šimona Lomnického z Budče nazvaný *Děťinský řápek*

10) KOPECKÝ, M. (ed.): *Tobiáš Mouřenín z Litomyšle. Veršovaná tvorba*. Academia, Praha 1995, s. 41.

11) Tamtéž, s. 43.

12) Tamtéž, s. 46.

(1609),¹³ který jsme ponechali na závěr. Dílo je součástí autorova cyklu devíti mravněvýchovných próz, jež se zaměřují na obvyklá témata, jako je smilstvo, lakomství, pýcha ad. Můžeme jej zařadit mezi spisy, jež navazují na tradici výše zmíněných „naučení“, ovšem se záměrem postihnout výchovnou problematiku v širším pojetí. Dílo je sice zaměřeno na rady rodičům při výchově, ale zároveň chce radit, „kterak by se pobožné a křesťanské dítky k svým rodičům chovati, jich sobě šanovati a náležitě je ctíti měly, z kteréhožto řápku i dosti vyrostlé se napíti, příklad a naučení sobě vzíti mohou.“¹⁴ Autor cítil potřebu téma svého díla, jež by snad mohlo být někým označeno za „chatrnou materii“, obhájit v dedikaci Vilému Slavatovi z Chlumu a Košumberka.¹⁵ Poukazuje na to, jak velkým a nenahraditelným darem jsou pro člověka děti; jako bezprostřední impuls k napsání díla pak uvádí příběh jistého Martina ze Starého Města pražského, jenž nebyl poslušen svého otce a nakonec se stal trojnásobným vrahem. Kniha má být tedy i výstrahou, kam může vést špatná výchova i neposlušnost. Následuje veršovaná dedikace určená přímo dětem, v níž Lomnický rozvíjí přikázání „cti otce svého i matku svou“ a zdůrazňuje, že zlobivé děti končí v životě obvykle špatně, a pokud se samy stanou rodiči, nedočkají se od svých potomků ničeho dobrého.

Autor zjevně usiloval o dílo, jež by syntetizovalo poučení určená rodičům (např. kapitoly O sedmero rodičích poctivosti hodných, O povinnostech rodičů k synům) i dětem (O poslušnosti dítek rodičů, O povinnostech synů k rodičům) ve vyvážené formě.

Lomnického přístup k rodičovství je velmi realistický a v řadě ohledů poměrně blízký modernímu člověku. Děti vnímá jako jistý druh nesmrtelnosti, jako pokračování tělesné a v jistém smyslu i duševní existence člověka.

V pasážích o výchově nejmenších dětí se Lomnický pozastavuje u problematiky kojení, přičemž zdůrazňuje význam krmení mateřským mlékem a považuje za chybu dávat děti kojné. Cizí mléko může škodit, dokonce dítě zabít nebo je učinit neduživým, z kojné mohou přejít špatné vlastnosti na dítě (doloženo mj. exemplum o nedbalé kojné, jež dávala novorozenci napít mléka od svině; rodiče pak nevycházel z údivu, kde se ve slušně vychovaném synovi bere oblíba válet se v blátě a špíně). Jak připomíná M. Lenderová, téma kojení se pravidelně objevovalo v lékařské, náboženské i krásné literatuře v celé Evropě od 16. století,

13) KRČ, J. – HLADKÝ, V. (eds.): *Šimon Lomnický z Budče. Kupidova střela. Dětský řápek*. Atlantis, Brno 2000. (Řápek označuje kojeneckou láhev s mlékem.)

14) Tamtéž, s. 231.

15) Lomnický uvádí, že Vilém Slavata si je vědom důležitosti řádné výchovy, na svých panstvích nechává zakládat školy, zároveň je sám otcem, a ví tedy, co tato role obnáší.

ne vždy však byla řešena otázka, kdo má dítě kojit.¹⁶ M. Koldinská uvádí, že proti předpokladům i urozené matky své děti často kojily samy.¹⁷ Proti příkládání novorozeňat k prsům cizích žen brojí i Nathanaél Vodňanský v *Theatru mundi minoris*. Uvádí v podstatě stejné důvody jako Lomnický a svá tvrzení rovněž dokládá řadou expresivních exempel, mezi nimiž vyniká obzvláště vyprávění o císaři Caligulovi, jehož pověstná krutost byla údajně způsobena kojnou, jež „bradavice prsův svých krví mazávala a těmi Caia, malé pacholátko, kojívala. Kterýžto nachlemtav se té její krve nešlechtné, tak byl tyranský, že na tom nepřestal, když množství mordův nenáležitě spáchal, ale také z svého vlastního meče krev lidskou jazykem lízal...“¹⁸ Odpůrcem kojných ostatně byl jen o málo později ve svém spisu *Informatorium školy mateřské* (1630) rovněž Jan Amos Komenský.¹⁹ Literární texty tedy zjevně dokládají tvrzení M. Lenderové o četném ztvárnění tematiky kojení v raném novověku.

Vraťme se však k *Dětskému rápku*. V mnoha aspektech Šimon Lomnický zůstává ukotven v dobových mravněvýchovných kategoriích, což je zvláště výrazné např. v kapitole, kde vysvětluje dětská úmrtí. Podle Lomnického Bůh odnímá děti rodičům, kteří je milují nadměru a dávají jim přednost před Bohem. Často se to děje, když jsou děti příliš roztomilé, takže poutají veškerou pozornost rodičů na sebe. Někdy také Bůh odebere děti lakotným rodičům, aby se navrátili ke štědrosti, jakou projevovali předtím, než se stali rodiči.

Spis má jako většina autorových děl propracovanou strukturu s koncepčně zapojenými exempli (v závěrečném indexu jich autor uvádí 62). Svým celkovým vyzněním jednoznačně směřuje k uchování rodinné soudržnosti, vzájemné úcty rodičů a dětí i mezigenerační toleranci (zvláště dětí vůči zestárlým rodičům). Lomnický vnímá fungující rodinu jako oporu pro všechny její členy, jako zdroj vzájemné lásky a požehnání pro život. Dokladem významu, který rodině přisuzuje, jsou i závěrečné kapitoly knihy, v nichž navíc zaznamenáváme z hlediska genologického dobově typickou žánrovou interferenci, která zde funguje jako ozvláštňující prostředek a podtrhuje konečné vyznění díla. To má být nejen moralistní, ale též oslavné a povzbudivé. Do popředí vystupuje literární rozměr spi-

16) LENDEROVÁ, M. „Zrození dětství“, *Scientific Papers of the University of Pardubice*. Faculty of Humanities. Series C. Supplement 7 (2001), s. 71–87. LENDEROVÁ, M. „Nájemná kojna – ‚skvrna‘ kulturních dějin“, in HALÍŘOVÁ, M. (ed.): *Od početí ke školní brašně*. Sborník z odborného semináře konaného 29.–30. května 2008 ve Východočeském muzeu v Pardubicích. Pardubice 2008, s. 127–145.

17) KOLDINSKÁ, M. *Každodennost renesančního aristokrata*. Paseka, Praha – Litomyšl 2001, s. 45.

18) BOČKOVÁ, H. – MATL, J. (eds): *Nathanaél Vodňanský z Uračova. Theatrum mundi minoris*. Atlantis, Brno 2001, s. 87.

19) HAVELKA, T. (ed.): *Jan Amos Komenský. Informatorium školy mateřské*. Academia, Praha 2007. Komenský uvádí stejné argumenty proti kojným jako Šimon Lomnický a Nathanaél Vodňanský, od něhož patrně převzal i exemplum o Caligulovi.

su; autor symbolicky obdarovává jednotlivé lidské stavy zvířaty a vykládá jejich alegorický význam (urození a vysoce postavení obdrží orla, kněží a žáci slavíka, staří lidé labuť, mládenci včelu atd.), aby skrze příklady oněch zvířat všechny povzbudil k ctnostnému životu. Veršovaný Závěrek knížky korunuje dílo a je uzavřen tímto posláním: „I tedy jest vám potřebí, abyste se v lásce pěkně snášeli, milovali, této smlouvy mezi vámi učiněné nerušili, nýbrž na toto mé prosté napomenutí jedenkaždý na svou povinnost pamatovali. To jestliže učiníte, dá vám Pán Bůh obojím prospěch, štěstí, zdraví, dlouhý věk, své svaté požehnání, ve všem dobrém rozmnožení, hříchům odpuštění, ano zde svou milost, potom pak v nebesích se všemi volenými věčnou neskonalou radost.“²⁰

Již několikrát jsme zmínili, že autoři moralit se odvolávají na biblické příběhy formou exemplum či alespoň přirovnání. Biblický text je pevnou argumentační oporou pro moralizující literaturu obecně, která v pozdním humanismu předjímá už v některých rysech barokní homiletiku. Můžeme si povšimnout, které gnómy a příběhy patří v „dětské“ či obecně výchovné tematice k nejčastěji používaným. Jako motto se hojně vyskytuje citát z Lukášova evangelia (Lk 18, 16), kde Ježíš říká: „Nechte děti přicházet ke mně a nebraňte jim, neboť takovým patří království Boží“. Jan Blahoslav ve svém *Naučení mládencům* uvádí citát z Pláče Jeremiášova (3, 27): „Dobré jest muži tomu, kterýž by nosil jho (Páně) od dětinství svého“, a dále poučení z knihy Přísloví (5, 1–2): „Buď pilen, synu můj, moudrosti mé a k mé opatrnosti nakloň ucha svého, abys ostříhal rady a rtové tvoji aby zachovávali umění.“

Pokud jde o příběhy, pak v tomto směru nabízí Bible (zejména Starý zákon a tzv. deuterokanonické knihy) značný počet rozmanitých vztahů mezi rodiči a dětmi. V našich „výchovných“ moralitách se nejčastěji objevuje příklad Izáka, mladého Tobiáše, Josefa, Absolona, příběh sedmi synů z Knih Makabejských aj. Nathanaél Vodňanský připomíná kromě Absolona také dalšího Davidova syna Amona, jenž poskrvnil svou sestru Támar. V Novém zákoně autor nachází odstrašující příklad špatné matky v podobě Herodiady a její dcery Salome. Vedle těchto postav je samozřejmě v centru pozornosti Svatá rodina. O Kristově vztahu k rodičům (v dětském věku) jsou sice v evangeliích minimální zmínky (dvanáctiletý Ježíš v chrámě), přesto je jeho úcta k Panně Marii a Josefovi automaticky předpokládána. Důkladný Šimon Lomnický z Budče v *Dětinském řápku* polemizuje s evangelickým kazatelem Martinem Filadelfem Zámorským, jenž odmítá apokryfní vyprávění o skutcích malého Ježíše s odůvodněním, že

20) KRČ, J. – HLADKÝ, V. (eds.): *Šimon Lomnický z Budče. Kupidova střela. Dětinský řápek*. Atlantis, Brno 2000, s. 387.

v evangeliích se o nich nic nepíše. Lomnický však tvrdí, že o apokryfech by se mělo přinejmenším „pobožně smejšleti“, a vyjadřuje pevné přesvědčení, že pokud byl Ježíš s matkou sám, učinil jí ku pomoci řadu zázraků, ačkoli ne veřejně.²¹ Lomnický také hned v úvodních pasážích svého spisu zdůrazňuje význam vztahu otce a syna, jenž je paralelou interakce člověka a Boha, a jako takový je pro lidský život naprosto určující.

Na závěr dodejme, že jsme do našich úvah nakonec nezařadili podrobnější analýzu Blahoslavova spisu *Naučení mládencům* (1585),²² ačkoli se o něm v jednom případě zmiňujeme. Důvodem je přece jen poněkud odlišný charakter textu, jenž je věnován výchově bratrského kněžského dorostu. Ačkoli se pochopitelně řadou rysů toto dílo shoduje s texty, jimž jsme se věnovali, přesto vstupuje do jiného kontextu než světské spisy, do kontextu bratrské praktické teologie.

Pro úplnost je třeba také doplnit, že vedle těchto rozsáhleji komponovaných moralit v prozaickém provedení spadá dobou vzniku i tématem do našeho kontextu také skladba *Navedení mladistvého věku ku poctivým mravům a svobodným literním uměním* (1606) humanistického učence Jiřího Carolida, známého především jako latinsky píšícího básníka. Dílo je věnováno dětem Jana Rudolfa Trčky z Lípy. Skladbu stručně charakterizuje M. Koldinská; poukazuje na to, že vedle výchovných ponaučení zde autor klade důraz na vzdělání, často zprostředkované šlechtickým mladíkům domácími učiteli. Za nutné pokládá vedle základní gramotnosti především postupné osvojování sedmera svobodných umění.²³

Závěr

Naše poněkud stručné úvahy na tématem dětství a dítěte v předbělohorské moralizující literatuře tímto sice uzavíráme, avšak je zjevné, že většina zmíněných textů by mohla být zkoumána podrobněji a zároveň v širších souvislostech. Samostatnou kapitolou by mohla být např. exempla s tematikou dětí a výchovy, jež jsou nedílnou součástí většiny moralit. Také jsme bezpochyby nevyčerpali

21) „A tak tehdy tuto mne nebude moci žádný tím spravedlivě stíhati, že jsem v této knížce položil, kterak dítě Pán Ježíš své milé matky poslouchal, jí posluhoval a se děbánem po vodu chodil a beze vší pochybnosti před ní i častokrát divy činil.“ KRČ, J. – HLADKÝ, V. (eds.): *Šimon Lomnický z Budče. Kupidova střela. Dětský řápek*. Atlantis, Brno 2000, s. 270.)

22) BEDNÁŘ, F. (ed.): *Jan Blahoslav. Naučení mládencům*. Kalich, Praha 1947.

23) KOLDINSKÁ, M. *Každodennost renesančního aristokrata*. Paseka, Praha – Litomyšl 2001, s. 46–47.

všechna díla, v nichž se uvedené téma v dané době objevuje, jelikož jsme až na několik výjimek přistoupili pouze k textům vydaným v novodobých edicích, a tedy relativně snadno dostupným. Lze ovšem v každém případě vyvodit závěr, že česká literatura nabízí v této oblasti texty zajímavé a že se na tomto poli nabízejí další badatelské možnosti.

PRAMENY

BLAHOŠLAV, Jan

1947 *Naučení mládencům*, František Bednář (ed.) (Praha: Kalich)

JIRÁNEK, Tomáš – KUBEŠ, Jiří (eds.)

2003 „Dítě a dětství napříč staletími“, *Scientific Papers of the University of Pardubice. Faculty of Humanities. Series C, supplement 5*

MOUŘENÍN z Litomyšle, Tobiáš

1995 *Veršovaná tvorba*, Milan Kopecký (ed.) (Praha: Academia)

KOMENSKÝ, Jan Amos

2007 *Informatorium školy mateřské*, Tomáš Havelka (ed.) (Praha: Academia)

LOMNICKÝ z Budče, Šimon

2000 *Kupidova střela. Dětský řápek*, Jakub Krč – Vojtěch Hladký (eds.) (Brno: Atlantis)

PAPROCKÝ z Hlohol, Bartoloměj

1601 *Třinácte tabulí věku lidského krátce sepsaných... etc.* Vytisknuto v Starém Městě pražském u dědice Jana Schumana

VODŇANSKÝ z Uračova, Nathanaél

2001 *Theatrum mundi minoris*, Hana Bočková – Jiří Matl (eds.) (Brno: Atlantis)

LITERATURA

ARIÈS, Philippe

1962 *Centuries of Childhood. A Social History of Family Life* (New York: Random House)

KOLDINSKÁ, Marie

2001 *Každodennost renesančního aristokrata* (Praha – Litomyšl: Paseka)

LENDEROVÁ, Milena

2008 „Nájemná kojná – ‚skvrna‘ kulturních dějin“, in M. Halířová (ed.): *Od početí ke školní brašně. Sborník z odborného semináře konaného 29. – 30. května 2008 ve Východočeském muzeu v Pardubicích* (Pardubice), s. 127–145

2001 „Zrození dětství“, *Scientific Papers of the University of Pardubice*. Faculty of Humanities. Series C, supplement 7, s. 71–87

POLEHLA, Petr

2011 *Jezuitské divadlo ve službě zbožnosti a vzdělanosti* (Červený Kostelec: Pavel Mervart)

VOREL, Petr

2002 „Dítě na aristokratickém dvoře na počátku raného novověku podle představ Viléma z Pernštejna. (Naučení rodičům' a jeho obsahová interpretace)“, *Scientific Papers of the University of Pardubice*. Faculty of Humanities. Series C. Supplement 5, s. 13–48.